

ДЕЙНОСТТА НА НЕВРОКОПСКИЯ МИТРОПОЛИТ БОРИС В ПЕРИОДА 1944 – 1948 ГОДИНА

Десислава Георгиева

THE ACTIVITIES OF METROPOLITAN BORIS OF NEVROKOP I THE PERIOD 1944 – 1948

Desislava Georgieva

Abstract: Similarly to the overall situation in the Bulgarian Orthodox Church, as a result of the new political regime established in the country, after September 9, 1944 the situation in the Eparchy of Nevrokok deteriorated greatly. Both the clergy and the Christian faithful in the diocese were subjected to persecution, violence and abuse. All the activities of Metropolitan Boris from now on were aimed at preserving the clergy and the ecclesiastical institution in the region. Particularly noteworthy was the action organized by the Metropolitan in 1945 to help repressed priests and their families. The efforts of Metropolitan Boris were also directed against attacks on temples, church institutions and Christians in the Eparchy of Nevrokok. Of particular importance was the defence of the Bulgarian character of the region in relation to the campaign conducted by the government for the Macedonization of the population of the Pirin region. Metropolitan Boris's activities in defence of the faith and the Church in the Eparchy of Nevrokok were not approved by the government and despite the successes he achieved, he eventually lost his life.

Keywords: Metropolitan Boris of Nevrokok, Eparchy of Nevrokok, support for repressed priests, preservation of the clergy and the church institution in the region.

Неврокопският митрополит Борис е един от най-видните духовници и авторитетни църковни водачи на Българската православна църква през XX век. Още преди възкачването си на митрополитската катедра той вече е утвърден духовник с доказани организационни и дипломатически качества. Това се вижда както от мисията му в Унгария, където постига сериозни успехи, така и от времето, когато е протосингел в Софийската митрополия, началник на Културно-просветния отдел при Светия Синод, а също и от периода, когато е ректор на Софийската духовна семинария и главен секретар на Синода. Най-значителните си успехи обаче митрополит Борис постига с оглавяването на Неврокопска епархия през 1935 г.,

когато започва един от най-ярките периоди в нейното развитие. В резултат от усилията и дейността на архиеерея започва подем във всички сфери на църковнообществения живот. Увеличава се числото на образованите свещеници в епархията, развива се активна църковна социална дейност, църковно строителство и т.н. [Георгиева, Д. 2010, с. 301–306; Георгиева, Д. 2019б, с. 104–112; Георгиева, Д. 2022, с. 76, 82–92, 102–117].

След 9 септември 1944 г. вследствие на установения нов политически режим в страната настъпват дълбоки промени в положението на Българската православна църква. Основната цел в религиозната политика на новата власт, начело с комунистическата партия, е обезличаването на Православната църква и намаляването на нейното влияние в обществения живот. Така, въпреки прокламираната свобода на религиозните вероизповедания, Църквата и нейните служители стават обект на репресии и ограничения. Една част от свещениците са убити, други са осъдени, задържани или изпратени в трудови лагери [Raikin 1984, р. 281–282; Огнянов, Л. 1993, с. 8; Методиев, М. 2007, с. 4–6; Огнянов, Л. 2008, с. 465].

Репресиите срещу Българската православна църква и духовенството не са изолирано българско явление¹. Особено силни са гоненията срещу православната вяра в Съветска Русия през XX век, след 1918 г. На репресии от комунистическата власт са подложени и духовниците в съседните балкански държави. Показателен пример в тази връзка е съдбата на архимандрит д-р Юстин Попович, който е обявен от тоталитарния режим на Тито за „враг на народа“ [Dickinson, A. 2000, с. 327–335; Шкаровский, Е. 2005, с. 117; Емельянов, Н. Хайлова, О. 2008, с. 111–128; Юркова, Н. 2008, с. 82–91; Иванова, З. 2009, с. 173–187; Краснощеков, К. 2011, с. 40–51; Kalkandjieva, D. 2015].

Подобно на цялостното положение в Българската православна църква, след 9 септември 1944 г. обстановката в Неврокопска епархия силно се влошава. Периодът на всеобщ подем в църковнообществения живот под ръководството на митрополит Борис от средата на 30-те и началото на 40-те години на XX век се оказва твърде кратък. Отношението на местните държавни органи към епархийската власт съответства на цялостната държавна политика, насочена към дискредитиране

¹ За репресиите срещу православното духовенство в България след 9 септември 1944 г. виж: [Калканджиева, Д. 2002, с. 182–205; Чурешки, С. 2004; Станева, Д. 2005; Чурешки, С. 2007, с. 13–19; Карагеоргиев, Й. 2008; Методиев, М. 2010, с. 174–200; Денев, И. 2012; Денев, И. 2013; Друмева, В. 2007–2014; Георгиева, Д. 2015, с. 89–100; Георгиева, Д. 2016, с. 168–178; Каравълчев, В. 2020; Калканджиева, Д. 2020, с. 21–29; Георгиева, Д. 2022, с. 175–209; Друмева, В. 2022а; Друмева, В. 2022б; Друмева, В. 2022в].

на Църквата и нейното духовенство. Както духовниците, така и вярващите християни в епархията са подложени на преследване, насилие и посегателства. Цялата дейност на митрополит Борис оттук насетне е насочена към открито противопоставяне на усилията на новата власт за подчиняване и изолиране на духовенството и църковната институция в региона [Георгиева, Д. 2019а, с. 151–152; Георгиева, Д. 2022, с. 169].

Архивните документи свидетелстват, че до края на 1945 г. в Неврокопска епархия има един „безследно изчезнал“ духовник. Това е убитият без съд и присъда непосредствено след 9 септември 1944 г. свещеник Петър Дивизиев, архиерейски наместник на Разложка духовна околия. Шестима духовници са задържани и въдворени в трудови лагери – Георги Кордев (от гр. Неврокоп), Василий Шумарев (от с. Ковачевица, Неврокопско, служещ в Неврокоп и в Горна Джумая), Михаил Тодоров (от с. Радиново, Великотърновско, служещ в Горна Джумая), Мирон Хранов (от гр. Радомир, служещ в Горна Джумая), Георги Кюркчиев (от с. Баня, Разложко) и Борис Стамболийски (от с. Дебочица, Горноджумайско). Петима свещеници са осъдени от Горноджумайския народен съд на различни срокове затвор – Георги Кръндев (от с. Пирин, Светиврачко, служещ в Неврокоп), Атанас Велков (от с. Лъки, Неврокопско), Петър Механджиев (от с. Годлево, Разложко), Петър Новоселски (от с. Лешко, Горноджумайско) и Климент Енчев (родом от с. Паскалевец, Великотърновско, ръкоположен и назначен за енорийски свещеник на вакантната енория в с. Белица, Светиврачко) [вж. Георгиева, Д. 2015, с. 89–100].

Както навсякъде в страната, така и в Неврокопска епархия след 9 септември 1944 г. новата власт подлага на репресии едни от най-дейните и изявени духовници. Повечето от свещениците в района са репресирани в периода 1944 – 1945 г., характеризиращ се с извънсъдебни и съдебни репресивни мерки. Свещениците са подложени на физическо и духовно малтретиране и унищожение, арести и въдворяване в трудово-възпитателни обществени. Съдебните репресии се осъществяват чрез т.нар. „Народен съд“, който цели да придаде законност на разправата с неудобните за новата власт лица, сред които са и свещениците. Целта е преди всичко да се намали тяхното влияние в обществения живот чрез поставянето им в недостойно и унижително положение. Обвиненията са стандартни, като са посочени членовете и параграфите от „Наредбата-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвличане България в световната война срещу съюзените народи и за злодеянията, свързани с нея“, като минават под общия знаменател на „борбата против фашизма“. Наложените парични глоби на осъдените духовници и конфискуването на всичките им движими и недвижими имуществва, както и лишаването им от определени права, поставя техните семейства и тях самите в изключително тежко положение. От конкретните примери от района се вижда, че дори

помилвани и освободени доста по-рано от затвора, осъдените свещеници, както и тези, завърнали се от трудови лагери, продължават да бъдат низвергнати, като търсят спасение в непрестанно преместване от едно място на друго. Всичко това очертава една мрачна картина от живота на духовенството в Неврокопска епархия праз първите години от налагането на новата власт [Георгиева, Д. 2015, с. 99–100].

Репресиите срещу духовниците продължават и през следващите години. Тук трябва да се посочат и малтретираните свещеници, за които има много данни. В резултат на натиска от страна на местните органи на властта много от тях са принудени да напуснат епархията или да се преместят в други енории на Неврокопска епархия (**ил. 1**). Показателен е случаят с духовника Владимир Колев – енорийски свещеник в с. Бачево, Разложка духовна околия. В Протокол № 2 от 22 април 1947 г. на Неврокопския епархийски духовен съвет е отбелязано, че свещеникът е задържан от милицията след 9 септември 1944 г. и „по лични амбиции му е бил нанесен жесток побой, поради което дълго боледува, а и сега още не е добре“. В протокола са описани мотивите за молбата на свещеника за преместване в с. Брежани, Горноджумайска духовна околия. Духовникът смята, че служението му в с. Бачево е неудобно, тъй като „постоянно получава закани и е системно тормозен“. Епархийският духовен съвет уважава молбата му и от 1 май 1947 г. свещеник Владимир Колев е преместен на енорийска служба в с. Брежани [ДА – Благоевград, ф. 198К, оп. 1, а.е. 228, л. 181.]. В повечето случаи, явно поради страх, свещениците посочват като мотиви за преместването си „здравословни причини“, но виден е стремежът им да намерят убежище на друго място [ДА – Благоевград, ф. 198К, оп. 1, а.е. 228, л. 98, 100–101; 108–109, 113, 118, 123, 126–127, 129, 131, 138, 143–144, 181]. Трябва да се изтъкне, че в резултат от „бягството“ на духовниците намалява техният брой, като същевременно се увеличават вакантните енории в епархията². Причините за това несъмнено трябва да се търсят в положението на терор, заплахи и унижения, в което е поставено местното свещенство след 9 септември 1944 г.

Важна част от дейността на Неврокопския митрополит Борис в периода 1944–1948 г. е помощта, която той оказва на репресираните свещеници и техните семейства [Георгиева, Д. 2016, с. 168–178]. Въпреки ситуацията, в която се озовава, Българската православна църква като цяло се опитва да подкрепи своето духовенство. Грижата за семействата на репресираните свещеници на централно ниво се оказва от Светия Синод,

² В средата на 30-те години на XX век броят на енорийските свещеници в Неврокопска епархия е 141, а на вакантните енории – 10. През 1947 г. числото на духовниците вече е 121, а вакантните енории се увеличават почти три пъти [Георгиева, Д. 2022, с. 51, 54–55, 170, 172; ЦДА, ф. 1318К, оп. 1, а.е. 2263, л. 7, 8].

който отпуска помощи от т.нар. „Спомагателен фонд за свещенослужители“ [Калканджиева, Д. 2002, с. 203]. Тази социална дейност на Църквата успешно се осъществява от Неврокопска митрополия, начело на която през разглеждания период стои митрополит Борис.

В резултат на започналите репресии срещу духовенството и след произнесените присъди на свещениците от Народния съд в Горноджумайска област, Неврокопският епархийски духовен съвет, на заседание-то си от 26 април 1945 г., взима решение да бъде отпусната помощ от 2 000 лв. на пострадалите свещенически семейства от фонд „Епархийски църковни нужди“ [Георгиева, Д. 2016, с. 169; ДА – Благоевград, ф. 198К, оп. 1, а.е. 228, л. 123–124]. Освен помощите, отпускани от митрополитския фонд, митрополит Борис организира през 1945 г. голяма благотворителна акция за събиране на парични средства, в която са привлечени и се включват всички свещеници от епархията. С писмо № 897 от 9 май 1945 г. до архиерейските наместници (ил. 2) митрополитът призовава: „Семействата на 12 свещеници от Неврокопската епархия, едни от които са осъдени на затвор, а други са задържани в трудови лагери, се намират в крайно материално затруднение, а някои дори бедстват напълно. Повелителен дълг за нас свещенослужителите е да помогнем братски колкото можем на тия бедстващи свещенически семейства. Понеже св. Неврокопска Митрополия не разполага с повече средства за подобна цел, отправяме зов към всички енорийски свещеници в епархията, които състрадават и желаят, да дадат ежемесечно своята братска лепта, например от по 100 лева или колкото желаят, за да подкрепят семействата на своите събратя“ [Георгиева, Д. 2016, с. 169; ДА– Благоевград, ф. 198К, оп. 1, а.е. 211, л. 11, 17].

Инициативата на митрополит Борис за „братска помощ“ към „бедстващите свещенически семейства“ е подкрепена от местното духовенство. Така например в писмо до митрополита от 29 май 1945 г. архиерейският наместник в гр. Неврокоп докладва, че свещениците от поверената му околия с готовност приемат „да дават ежемесечно своята лепта при изплащане на заплатите им“. През месец юни 1945 г. духовниците от Неврокопска духовна околия събират сумата от 4 600 лева, като повечето от тях даряват по 200 лв. в подкрепа на пострадалите свещеници [Георгиева, Д. 2016, с. 170; ДА – Благоевград, ф. 198К, оп. 1, а.е. 211, л. 14, 16, 18–20]. По тази акция са събрани над 100 хиляди лева, като помощи получават семействата на задържаните и въдворени в трудови лагери свещеници, осъдените от Народния съд, както и съпругата на водения тогава за безследно изчезнал свещеник Петър Дивизиев. В документи от досието на митрополит Борис, съхранявано в Комисията по досиетата, акцията за подпомагане на репресираните свещеници е определена като насилствена и задължителна (ил. 6) [АКРДОПБГДСРБНА – ф. ИФ-3, оп. 2, а.е. 908, л.

12, 20–21]. Прегледът на архивните материали от фонда на Неврокопска митрополия свидетелства обаче, че тази инициатива за оказване на помощ на репресираните свещеници на Неврокопския митрополит е доброволна, доказателство за което е включването на цялото духовенство от епархията [Георгиева, Д. 2016, с. 169–171]. Необходимо е да се изтъкне, че освен митрополит Борис и други архиереи на Българската православна църква подпомагат пострадалите от Народния съд свещенослужители и техните семейства в епархиите си. Такъв е например случаят с Врачанския митрополит Паисий [Николчев, Д. 2018, с. 220], чиято подкрепа в полза на пострадалите свещеници, подобно на Неврокопския митрополит, е отбелязана в неговото досие в Държавна сигурност.

През 1946 г. митрополит Борис настоява пред Светия Синод да се отпуснат помощи от „Спомагателния фонд за свещенослужители“. Молби за такива помощи подават Цветана Механджиева, Цветана Новоселска, Столина Велкова, Петранка Енчева и Мария Кръндева (съпруги на осъдените от Народния съд свещеници) и Надежда Дивизиева (съпруга на свещеник Петър Дивизиев). В молбите се изтъква тежкото положение, в което изпадат семействата им и липсата на каквато и да било възможност за тяхното препитание. Например Столина Велкова от с. Лъки, Неврокопско, съобщава, че след задържането на съпруга ѝ е останала без издръжка с шест деца, а съпругата на свещеник Петър Дивизиев – с три малолетни деца. С протоколно решение на Светия Синод № 21 от 1946 г. исканите средства са отпуснати и семействата на свещениците получават редовна месечна помощ от синодалния фонд. [Георгиева, Д. 2016, с. 172; ДА – Благоевград, ф. 198К, оп. 1, а.е. 228, л. 159–160, 285].

През месец октомври 1947 г. Неврокопският епархийски духовен съвет решава да се отпусне еднократна помощ от 20 000 лв. на сина на свещеник Петър Дивизиев – Васил Петров Дивизиев, ученик в седми клас в гр. Разлог, за да продължи обучението си. Помощта, която той получава, е „в размер на една стипендия за ученик в Свещеническото училище“. На последното заседание на Съвета от 30 декември 1947 г. е гласувана помощ от 5 000 лв. и на съпругата на свещеник Петър Дивизиев, както и помощ от 1 000 лв. на съпругата на свещеник Петър Механджиев [ДА – Благоевград, ф. 198К, оп. 1, а.е. 228, л. 199, 205–206].

Грижата на митрополит Борис за репресираните свещеници от Неврокопска епархия продължава до края на неговия живот. През 1948 г. помощите на Българската православна църква като цяло са преустановени, поради намалената ѝ държавна субсидия, както и отнемането на основните ѝ приходоизточници [Калканджиева, Д. 2002, с. 203; ДА – Благоевград, ф. 5Б, оп. 4, а.е. 6, л. 28, 28]. На местно ниво обаче грижите за свещениците и техните семейства не спират. В заседанието си от 26 октомври 1948 г. Неврокопският епархийски духовен съвет например

решава да бъде отпусната еднократна помощ от 5 000 лв. на Донка Миронова, съпруга на протоiereй Мирон Хранов, по това време архиерейски наместник на Светиврачка духовна околия. Семейството на Мирон Хранов изпада в тежко положение, след като той отново е задържан от властта на 12 юли 1948 г. и е изпратен на тежка принудителна работа в концентрационния лагер в село Ножарово, Тутраканско [ЦДА, ф. 165, оп. 9, а.е. 209, л. 3; ДА – Благоевград, ф. 198К, оп. 1, а.е. 228, л. 223]. На същото заседание се взима решение еднократна помощ от 5 000 лв. да се отпусне и на осъдения от Народния съд на две години затвор свещеник Климент поп Енчев, „който в миналото е бил на църковноенорийска служба в Неврокопска епархия и сега е в крайно бедствено положение“. От по-късни документи се вижда, че след освобождаването му от затвора Климент Енчев не се завръща в бившата си енория, а остава „във вътрешността на страната“, като към 1953 г. е на енорийска служба в село Пейчиново, Беленско. През 1954 г. Климент Енчев служи в Търновска епархия, като живее в гр. Лясковец, Великотърновско [ЦДА, ф. 549, оп. 1, а.е. 4, л. 132; ф. 165, оп. 9, а.е. 898, л. 26, 34]. На заседанието е решено още по параграф 10 „Помощи на изпаднали в нужда“ да се отпуснат по 2 500 лв. на свещениците Атанас Велков и Петър Механджиев, които се намират по това време в Неврокопския затвор [ДА – Благоевград, ф. 198К, оп. 1, а.е. 228, л. 223].

От документите е видно, че в своята дейност митрополит Борис е обвиняван от новата власт освен за подкрепата му за репресираните духовници, но и в редица други случаи. Например, че забранява на свещениците да членуват в БРП (к), за неговото отношение към бригадирското движение, че назначава и повишава в степен „интернирани свещеници“, какъвто е репресираният свещеник от Неврокопска епархия Василий Шумарев [АКРДОПБГДСРСБНА – ф. ИФ-3, оп. 2, а.е. 908, л. 12, 20–21; ДА – Благоевград, ф. 5Б, оп. 4, а.е. 6, л. 27–28; Георгиева, Д. 2018, с. 66–75]. Такъв е случаят и със свещеник Мирон Хранов, който през 1948 г. също е удостоен от митрополита с офикията протоiereй [АКРДОПБГДСРСБНА – ф. ИФ-3, оп. 2, а.е. 908, л. 35].

Митрополитът е критикуван и по отношение на отстояването на българския характер на региона във връзка с провежданата по това време от управляващите кампания за македонизация на населението в Пиринския край. Той е заплашван заради „страшното престъпление“, че понякога в църковните проповеди в храма употребява обръщението „българи и българки“, когато в Неврокоп и в целия Пирински край „нямало никакви българи“. В писмото си до Светия Синод № 1273 от 18 септември 1948 г. архиереят възкликва: „Никога, никъде другаде в живота на някой друг народ не се е случвало един скромен дългогодишен служител на народа да бъде заплашван в собствената държава от представители на държавната власт затуй, че той е споменал името на своите сънародници, – за-

туй, че има славянобългарско съзнание, каквото са имали всички наши бащи и деди..." [ДА – Благоевград, ф. 5Б, оп. 4, а.е. 6, л. 31, 32]. Тези думи на митрополита недвусмислено показват неговото отношение към тази антибългарска политика.

Усилията на митрополит Борис са насочени също срещу посегателствата върху храмовете и църковните учреждения в Неврокопска епархия. Показателни в това отношение са действията му в периода след 1944 г. в защита на старинната църква „Св. Димитър“ в с. Тешово, Неврокопско, насилствено иззета от местната власт за нуждите на Работническия младежки съюз (РМС). За този случай митрополит Борис алармира с писмо № 2036 от 12 октомври 1946 г. околийския управител в гр. Неврокоп (ил. 5а, 5б), като настоява за взимане на мерки по възникналия проблем. В писмото се описва, че посегателството срещу църквата в с. Тешово е извършено от член на местния временен ОФ комитет – Иван Ил. Цирков, който „насила взел от енорийския свещеник в същото село ключовете от църковната сграда и канцеларията на църковното настоятелство и е заел всички помещения за нуждите на Ремса“. В молбата си към околийския управител в Неврокоп за освобождаване на църковните помещения в с. Тешово и за връщане на целия църковен инвентар и библиотека, митрополитът напомня и за други „тъжни случаи на посегателства върху вековните народни светини – храмовете – в някои села в Неврокопска околия“ [Георгиева, Д. 2022, с. 222; ДА – Благоевград, ф. 198К, оп. 1, а.е. 8, л. 18].

Обект на посегателства от страна на властта става и епархийският църковен дом в гр. Горна Джумая, построен по инициатива на митрополит Борис след идването му в Неврокопска епархия. През 1945 г. в дома се настаняват съветските представители на Съюзната контролна комисия, които остават там три години. Имайки предвид ширещите се слухове, че след напускането на комисията „някои властни и всевластни лица“ имат намерение да завземат дома за партийни цели, митрополит Борис пише до председателя на Съюзната контролна комисия в София генерал-полковник Бирюзов да нареди на своя пълномощник в Горна Джумая сградата на епархийския църковен дом да бъде върната на законните ѝ собственици. Архиерейт уточнява, че домът не е реквизиран от властта и че той лично го е предал на съветските представители (ил. 4а, 4б), „затова той не спада под режима на реквизираните сгради и с него може да разполага само неговият собственик“. Бирюзов уведомява митрополита с писмо № 1546 от 16 май 1947 г., че ще изпълни неговата молба църковният дом в Горна Джумая да бъде върнат [ЦДА, ф. 1318К, оп. 1, а.е. 2263, л. 13].

Властта проявява интерес и към митрополитското здание в гр. Неврокоп. С писмо № 114 от 15 февруари 1947 г. Околийският комитет на Отечествения фронт настоява да се отстъпи един етаж от сградата за

детски ясли и детски дневен дом. Според митрополит Борис: „да се иска подобно нещо, значи да се иска постепенното унищожаване на Митрополията и заграбване на нейната сграда и градина“ [ЦДА, ф. 1318К, оп. 1, а.е. 2263, л. 12]. Също така архиереят обобщава, че повечето църковни и манастирски имоти са произволно заграбени и раздадени безвъзмездно, предимно на „приближени хора“. На много места свещенослужителите и християните са заплашвани, че храмовете ще бъдат превърнати в кинотеатри и т.н. Посягането на местната власт към църковните недвижими имоти, църковните здания, както и към зданията на самите митрополии е характерно и за останалите епархии в страната [вж. Любенова, Л. 2017, с. 106–110].

Според митрополит Борис насилие се осъществява не само над духовниците и църковните сгради, но и над християните в техния духовен живот. В изложението си до Екзарх Стефан (№ 960 от 3 юни 1947 г.) архиереят изтъква: „Следи се и се държи сметка кой ходи на църква, кой се причащава, кой се венчава, кой кръщава новородените си деца, кой ходи на поклонение в манастир и пр. Към такива християни се отправят недвусмислени закани. Особено несдържани и гнетущи са тия закани по селата, където всичко зависи от волята на всевластните отговорни и неотговорни фактори. На много места по селата открито и прикрито се пречи с всички средства на младоженците да се венчават, често се пречи на близките да погребват църковно своите покойници, на родители – да кръщават рожбите си“ [ЦДА, ф. 1318К, оп. 1, а.е. 2263, л. 11; Георгиева, Д. 2019а, с. 156; Георгиева, Д. 2022, с. 224].

За очертаване на последиците от този натиск върху църковния живот на християните в Неврокопска епархия митрополит Борис посочва следните данни. Ако през 1945 г. в епархията има 147 некръстени новородени деца, то през 1946 г. техният брой е 223. Увеличава се също така броят на браковете без „църковно благословение“. Ако през 1945 г. тези бракове са 147, то през 1946 г. техният брой е 186. Според данните, изнесени от архиерея, през 1945 г. в цялата епархия има само няколко случая без църковно погребение, като през 1946 г. се запазва същата картина [ЦДА, ф. 1318К, оп. 1, а.е. 2263, л. 11, 12]. Вижда се, че за разлика от църковните бракове, които постепенно се откъсват от Църквата, по-консервативни се оказват погребалните практики, където светските ритуали навлизат много по-бавно.

В защитата на Църквата и вярата митрополит Борис апелира и обръща внимание и на въпросите, свързани с вероучението и с невъзможността на духовенството за упражняване на духовнонравствено въздействие върху християните. Невъзможни стават както вероучителните беседи с учениците, така и беседите с православните християнски дружества и братства, които не могат да проявяват своята религиознопросветна и

социална дейност. Митрополитът се обявява и срещу ограничаването на разпространението на религиозната книжнина и свободата на християните в техния църковнорелигиозен живот [Георгиева, Д. 2019б, с. 116; ЦДА, ф. 1318К, оп. 1, а.е. 2263, л. 13].

Въпреки надеждите на митрополит Борис за подобряване на църковнообществения живот в условията на новата власт, това не се случва. С приемането на новата Конституция от 4 декември 1947 г. всички искания на Църквата, които да осигурят нейното подобаващо място в обществения живот, остават неудовлетворени. Усилията на архиеерея в защита на духовенството и църковната институция не се одобряват от управляващите и в крайна сметка той губи живота си. Всъщност убийството на митрополит Борис, извършено на 8 ноември 1948 г., след служба в църквата „Св. Димитър“ в с. Коларово, Петричко, може да се приеме за връх на посегателствата и репресиите срещу духовенството в Неврокопска епархия. Пътят към постепенното налагане на влиянието на държавата над Църквата в региона вече е открит.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Архивни източници / Archives sources

ДА – Благоевград – Държавен архив – Благоевград, фонд 5Б, 59, 198К, 1574. [Darzhaven arhiv – Blagoevgrad, fond 5B, 59, 198K, 1574.]

АКРДОПБГДСРСБНА – Комисия за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия, фонд ИФ-3 [Komisia za razkrivane na dokumentite i za obyavyavane na prinadlezhnost na balgarski grazhdani kam Darzhavna sigurnost i razuznavatelните sluzhbi na Balgarskata narodna armia, fond IF-3.]

ЦДА – Централен държавен архив, фонд 165, 549, 1318К. [Tsentralen darzhaven arhiv, fond 165, 549, 1318K.]

Публикации / Publications

Георгиева, Д. 2010 – Десислава Георгиева. Православните християнски братства в Неврокопска епархия (30-те – 40-те години на XX век). – В: *Научни известия. Правно-исторически факултет*. Г. VI, кн. 1–2. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2010. [Desislava Georgieva. Pravoslavnite hristiyanski bratstva v Nevrokopska eparhia (30-te – 40-te godini na HH vek). – V: *Nauchni izvestia. Pravno-istoricheski fakultet*. G. VI, kn. 1–2. Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski“, 2010.]

Георгиева, Д. 2015 – Десислава Георгиева. Репресирани духовници от Неврокопска епархия през периода 1944 – 1945 г. – *Християнство и култура*, 2015, 3 (100), 89–100. [Desislava Georgieva. Represirani duhovnitsi ot Nevrokopska eparhia prez perioda 1944 – 1945 g. – *Hristiyanstvo i kultura*, 2015, 3 (100), 89–100.]

Георгиева, Д. 2016 – Десислава Георгиева. Неврокопска митрополия в подкрепа на репресираните свещеници и техните семейства в периода 1944 – 1948 г. – *Балканистичен форум*, 2016, 1–2, 168–178. [Desislava Georgieva. Nevrokopska mitropolia v podkrepa na represiranite sveshtenitsi i tehните semeystva v perioda 1944 – 1948 g. – *Balkanistichen forum*, 2016, 1–2, 168–178.]

Георгиева, Д. 2018 – Десислава Георгиева. Живот и дейност на свещеник Василий Шумарев (1919 – 1977) (по документи от ДА – Благоевград, ЦДА и АКРДОПБГДСРСБНА). – *Християнство и култура*, 2018, 6 (133), 66–75. [Desislava Georgieva. Zhivot i deynost na sveshtenik Vasiliiy Shumarev (1919 – 1977) (po dokumenti ot DA – Blagoevgrad, TSDA i AKRDOPBGDSRSBNA). – *Hristiyanstvo i kultura*, 2018, 6 (133), 66–75.]

Георгиева, Д. 2019а – Десислава Георгиева. Един „поверителен“ документ на митрополит Борис до Екзарх Стефан от 1947 г. за състоянието на Неврокопска епархия в условията на новата власт. – *Балканистичен форум*, 2019, 2, 151–160. [Desislava Georgieva. Edin „poveritelen“ dokument na mitropolit Boris do Ekzarh Stefan ot 1947 g. za sastoyaniето na Nevrokopska eparhia v usloviyata na novata vlast. – *Balkanistichen forum*, 2019, 2, 151–160.]

Георгиева, Д. 2019б – Десислава Георгиева. Митрополит Борис – ревностен защитник на вярата в Неврокопска епархия (1935 – 1948 г.). – В: Моят път в живота, пътя към Голгота... Материали от възпоменателната научна сесия, посветена на 70 години от мъченическата смърт и 130 години от рождението на Неврокопски митрополит Борис. Гоце Делчев: Неврокопска света митрополия, 2019, 104–119. [Desislava Georgieva. Mitropolit Boris – revnosten zashtitnik na vyarata v Nevrokopska eparhiya (1935 – 1948 g.). – V: Moyat pat v zhivota, patya kam Golgota... Materiali ot vazpomenatelната nauchna sesiya, posvetena na 70 godini ot machenicheskata smart i 130 godini ot rozhdenieto na Nevrokopski mitropolit Boris. Gotse Delchev: Nevrokopska sveta mitropoliya, 2019, 104–119.]

Георгиева, Д. 2022 – Десислава Георгиева. Неврокопска епархия и Неврокопски митрополит Борис (1935 – 1948) според архивните документи. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“, 2022. [D. Georgieva. Nevrokopska eparhiya i Nevrokopski mitropolit Boris (1935 – 1948) spored arhivните dokumenti. Blagoevgrad: Universitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski“, 2022.]

Денев, И. 2012 – Иван Денев. Българската православна църква под комунистическа власт (1944 – 1989). София: Фондация за регионално развитие, 2012. [Ivan Denev. Balgarskata pravoslavna tsarkva pod komunisticheska vlast (1944 – 1989). Sofiya: Fondatsiya za regionalno razvitie, 2012.]

Денев, И. 2013 – Иван Денев. Комунистически диктат върху Българската православна църква (1944 – 1960). Оперативно обслужване на православното духовенство. София: Фондация за регионално развитие, 2013. [Ivan Denev. Komunisticheski diktat varhu Balgarskata pravoslavna tsarkva (1944 – 1960). Operativno obsluzhvanе na pravoslavnото duhovenstvo. Sofia: Fondatsia za regionalno razvitie, 2013.]

Друмева, В. 2007–2014 – Валентина Друмева. Български свещеномъченици и изповедници за вярата от най-ново време. Том 1–15. Света гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк. Георги Зограф“, 2007–2014. [Valentina

Drumeva. Balgarski sveshtenomachenitsi i izpovednitsi za vyarata ot nay-novo vreme. Tom 1–15. Sveta gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv. Vmchk. Georgi Zograf“, 2007–2014.]

Друмева, В. 2022а – Валентина Друмева. Свещеници от Софийска епархия претърпели страдания и мъченичество през годините 1944 – 1959. София: Благо слово, 2022. [Valentina Drumeva. Sveshtenitsi ot Sofiyska eparhia pretarpele stradanija i machenichestvo prez godinite 1944 – 1959. Sofiya: Blago slovo, 2022.]

Друмева, В. 2022б – Валентина Друмева. Свещеници от Софийска епархия – изповедници и безкръвни мъченици за вярата Христова през годините 1944 – 1959. Част 1. София: Благо слово, 2022. [Valentina Drumeva. Sveshtenitsi ot Sofiyska eparhia – izpovednitsi i bezkravni machenitsi za vyarata Hristova prez godinite 1944 – 1959. Chast 1. Sofia: Blago slovo, 2022.]

Друмева, В. 2022в – Валентина Друмева. Свещеници от Софийска епархия – изповедници и безкръвни мъченици за вярата Христова през годините 1944 – 1959. Част 2. София: Благо слово, 2022. [Valentina Drumeva. Sveshtenitsi ot Sofiyska eparhia – izpovednitsi i bezkravni machenitsi za vyarata Hristova prez godinite 1944 – 1959. Chast 2. Sofia: Blago slovo, 2022.]

Емельянов, Н. О. Хайлова, 2008 – Николай Емельянов, Ольга Хайлова. Гонения на Русскую православную церковь (1917 – 1950-е годы). – Россия и современный мир, 2008, 4, 111–128. [Nikolay Emelyyanov, Olyga Haylova. Goneniya na Russkuyu pravoslavnuyu tserkovy (1917 – 1950-e god). – Rossiya i sovremenny mir, 2008, 4, 111–128.]

Иванова, З. 2009 – Зоя Иванова. Съдбата на Руската православна църква при съветската власт. – В: *Българската православна църква. Традиции и настояще*. София: Гутенберг, 2009, 173–187. [Zoya Ivanova. Sadbata na Ruskata pravoslavna tsarkva pri savetskata vlast. – V: *Balgarskata pravoslavna tsarkva. Traditsii i nastoyashte*. Sofia: Gutenberg, 2009, 173–187.]

Калканджиева, Д. 2002 – Даниела Калканджиева. Българската православна църква и „народната демокрация“ (1944 – 1953). Силистра: Демос, 2002. [Daniela Kalkandzhieva. Balgarskata pravoslavna tsarkva i „narodnata demokratsia“ (1944 – 1953). Silistra: Demos, 2002.]

Калканджиева, Д. 2020 – Даниела Калканджиева. Мъченици и изповедници на Българската православна църква в годините на комунистически диктат. – *Християнство и култура*, 2020, 1 (148), 21–29. [Daniela Kalkandzhieva. Machenitsi i izpovednitsi na Balgarskata pravoslavna tsarkva v godinite na komunisticheski diktat. – *Hristiyanstvo i kultura*, 2020, 1 (148), 21–29.]

Каравълчев, В. 2020 – Венцислав Каравълчев. Репресивната политика на комунистическата власт срещу Православната църква в България (1944 – 1964 г.). Зографски манастир, Света гора, 2020. [Ventsislav Karavalchev. Represivnata politika na komunisticheskata vlast sreshtu Pravoslavnata tsarkva v Balgaria (1944 – 1964 g.). Zografski manastir, Sveta gora, 2020.]

Карагеоргиев, Й. 2008 – Йордан Карагеоргиев. Благослови неприятелите ни, Господи. Стара Загора: Искра-М-И, 2008. [Yordan Karageorgiev. Blagoslovi nepriyatelite ni, Gospodi. Stara Zagora: Iskra-M-I, 2008.]

Краснощеков, К. 2011 – Кирил Краснощеков. Гоненията срещу православната вяра в съветска Русия (1918 – 1940 г.). – *Богословска мисъл*, 2011, 3–4, 40–51. [Kiril Krasnoshtekov. Goneniyata sreshtu pravoslavnnata vyara v savetska Rusiya (1918 – 1940 g.). – *Bogoslovska misal*, 2011, 3–4, 40–51.]

Любенова, Л. 2017 – Лизбет Любенова. По пътя на българската духовност. Том III. Между драмата на две епохи. Варненски и Преславски митрополит д-р Йосиф. София: За буквите – О писменехъ, 2017. [Lizbet Lyubenova. Po patya na balgarskata duhovnost. Tom III. Mezhdru dramata na dve epohi. Varnenski i Preslavski mitropolit d-r Yosif. Sofiya: Za bukвите – O pismenehy, 2017.]

Методиев, М. 2007 – Момчил Методиев. Обезличаването на Православната църква от комунистическата държава. – *Християнство и култура*, 2007, 2 (21), 4–12. [Momchil Metodiev. Obezlichavaneto na Pravoslavnnata tsarkva ot komunisticheskata darzhava. – *Hristiyanstvo i kultura*, 2007, 2 (21), 4–12.]

Методиев, М. 2010 – Момчил Методиев. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944 – 1989 г.). София: Институт за изследване на близкото минало/Сиела, 2010. [Momchil Metodiev. Mezhdru vyarata i kompromisa. Balgarskata pravoslavna tsarkva i komunisticheskata darzhava (1944 – 1989 g.). Sofia: Institut za izsledvane na blizkoto minalo/ Siela, 2010.]

Николчев, Д. 2018 – Дилян Николчев. Врачански митрополит Паисий и Врачанска епархия (1930 – 1974) през прочита на архивни документи. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018. [Dilyan Nikolchev. Vrachanski mitropolit Paisiy i Vrachanska eparhia (1930 – 1974) prez prochita na arhivni dokumenti. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2018.]

Огнянов, Л. 1993 – Любомир Огнянов. Държавно-политическата система на България, 1944 – 1948. София: БАН, 1993. [Lyubomir Ognyanov. Darzhavno-politicheskata sistema na Balcaria, 1944 – 1948. Sofiya: BAN, 1993.]

Огнянов, Л. 2008 – Любомир Огнянов. Държавно-църковни отношения в България (1944 – 1955). – В: *Историята – професия и съдба*. Сборник в чест на 60-годишнината на член-кореспондент д.ист.н. Георги Марков. София: Тангра ТанНакРа, 2008, 465–482. [Lyubomir Ognyanov. Darzhavno-tsarkovni otnoshenia v Balcaria (1944 – 1955). – V: *Istoriyata – profesia i sadba*. Sbornik v chest na 60-godishnninata na chlen-korespondent d.ist.n. Georgi Markov. Sofia: Tangra TanNakRa, 2008, 465–482].

Станева, Д. 2005 – Димитрина Станева. Агнета сред вълци. Репресирани свещенослужители от Сливенска епархия в периода, 1944 – 1989 г. София: Либра Скорп, 2005. [Dimitrina Staneva. Agneta sred valtsi. Represirani sveshtenosluzhiteli ot Slivenska eparhia v perioda, 1944 – 1989 g. Sofia: Libra Skorп, 2005.]

Чурешки, С. 2004 – Стефан Чурешки. Православието и комунизмът в България, 1944 – 1960 г. София: Просвета, 2004. [Stefan Chureshki. Pravoslavieto i komunizmat v Balcaria, 1944 – 1960 g. Sofiya: Prosveta, 2004.]

Чурешки, С. 2007 – Стефан Чурешки. Репресирани православни духовници от комунистическия режим. Към модерната българска агиология. – *Християнство и култура*, 2007, 2 (21), 13–19. [Stefan Chureshki. Represirani pravoslavni duhovnitsi ot komunisticheskia rezhim. Kam modernata balgarska agiologia. – *Hristiyanstvo i kultura*, 2007, 2 (21), 13–19.]

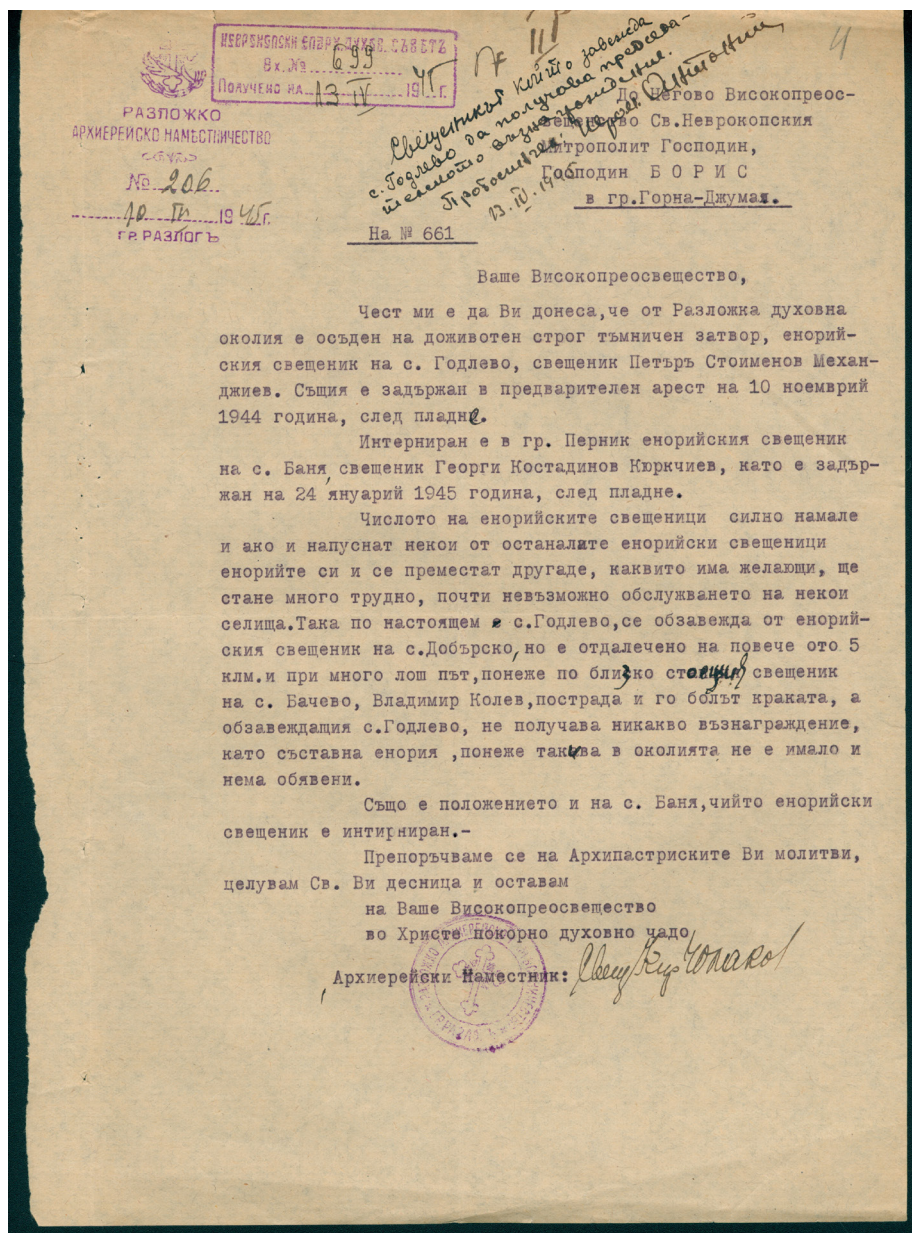
Шкаровский, М. 2005 – Михаил Шкаровский. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939 – 1964 годах). Москва: Изд-во Крутицкого подворья, О-во любителей церковной истории, 2005. [Mihail Shkarovskiy. Russkaya Pravoslavnaya Tserkovy pri Staline i Hrushteve (Gosudarstvenno-tserkovne otnosheniya v SSSR v 1939 – 1964 godah). Moskva: Moskva: Izd-vo Krutitskogo podvoryya, O-vo lyubiteley tserkovnoy istorii, 2005.]

Юркова, Н. 2008 – Надежда Юркова. Архимандрит Юстин Попович и Сръбската православна църква. – *Християнство и култура*, 2008, 6 (29), 82–91. [Nadezhda Yurukova. Arhimandrit Yustin Popovich i Srabskata pravoslavna tsarkva. – *Hristiyanstvo i kultura*, 2008, 6, 82–91.]

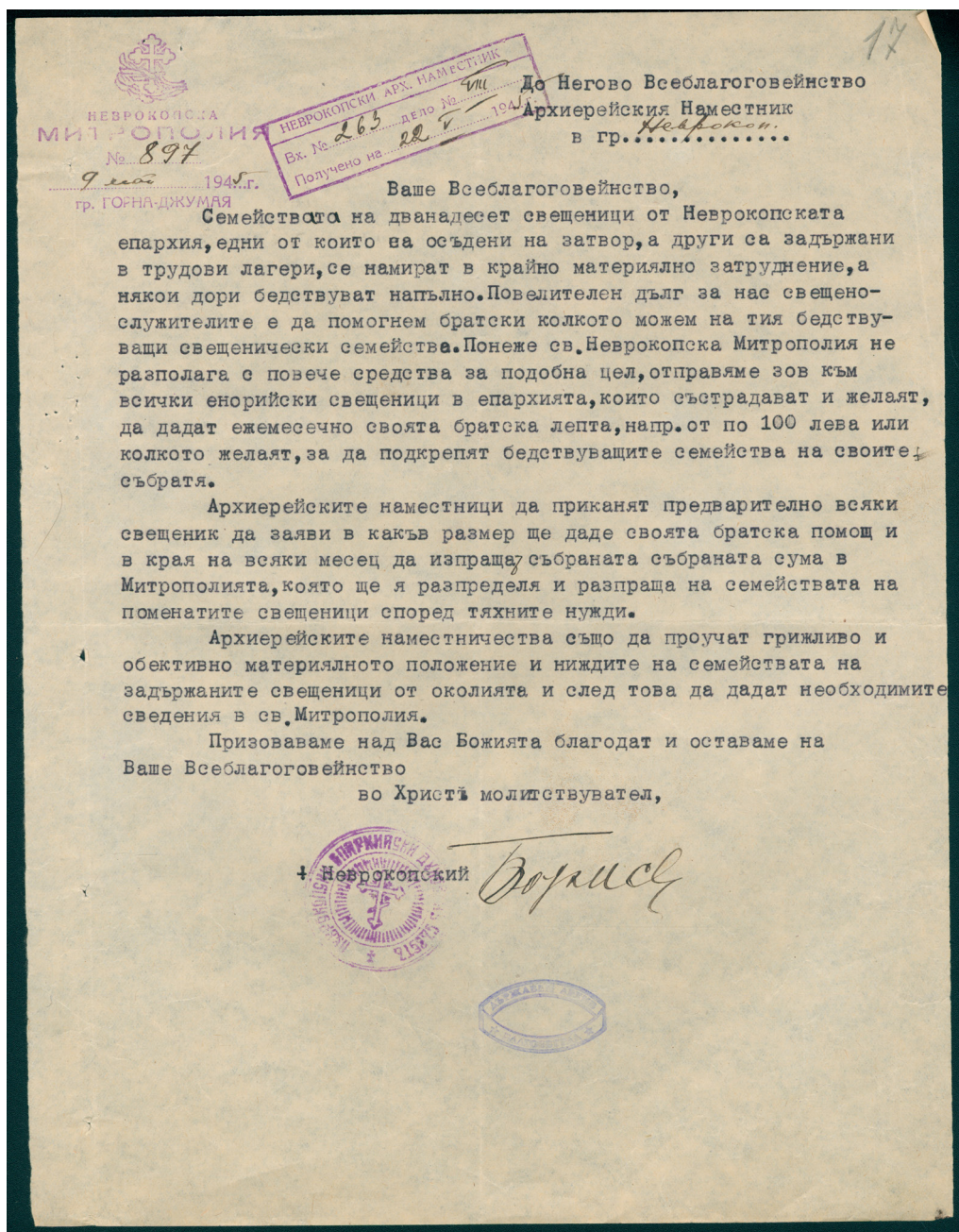
Dickinson, A. 2000 – Anna Dickinson. Quantifying Religious Oppression: Russian Orthodox Church Closures and Repression of Priests 1917–41. – *Religion, State and Society*, 2000, 28 (4), 327–335. <https://doi.org/10.1080/713694776>.

Kalkandjieva, D. 2015 – Daniela Kalkandjieva. The Russian Orthodox Church, 1917–1948: From Decline to Resurrection. Routledge, 2015.

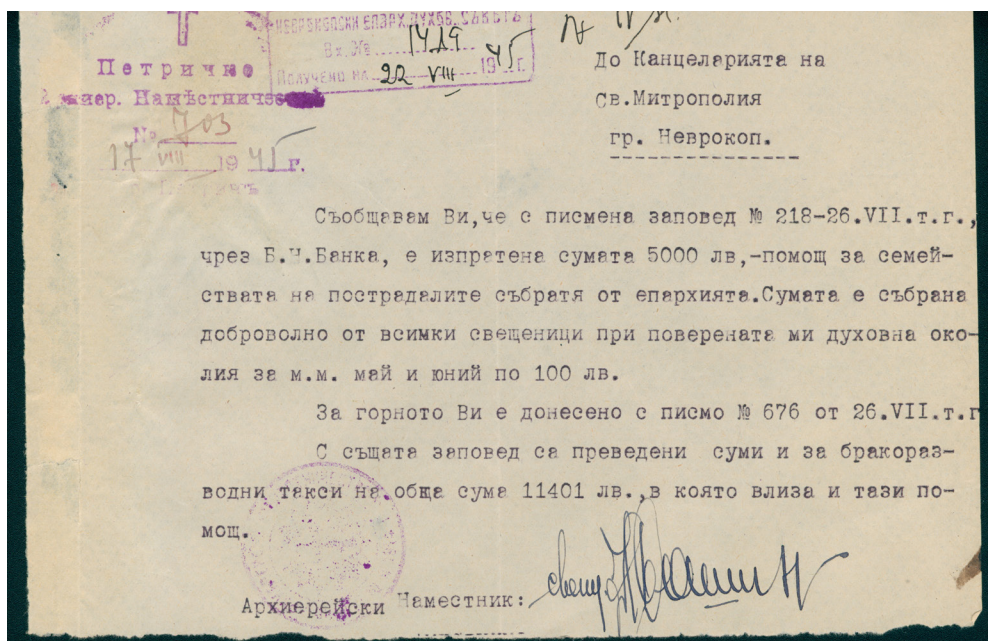
Raikin, S. 1984 – Spas Raikin. The Communists and the Bulgarian Orthodox Church, 1944–48: The Rise and Fall of Exarch Stefan. – In: *Religion in Communist Lands*, 1984, 12, (3), 281–292.

Илюстрация 1. Писмо на Архиерейското наместничество в гр. Разлог до неврокопския митрополит Борис във връзка с репресиите срещу духовенството в Разложка духовна околия и намаляването броя на енорийските свещеници – 10 април 1945 г.
[ДА – Благоевград, Ф. 198К, оп. 1, а.е. 211, л. 4]

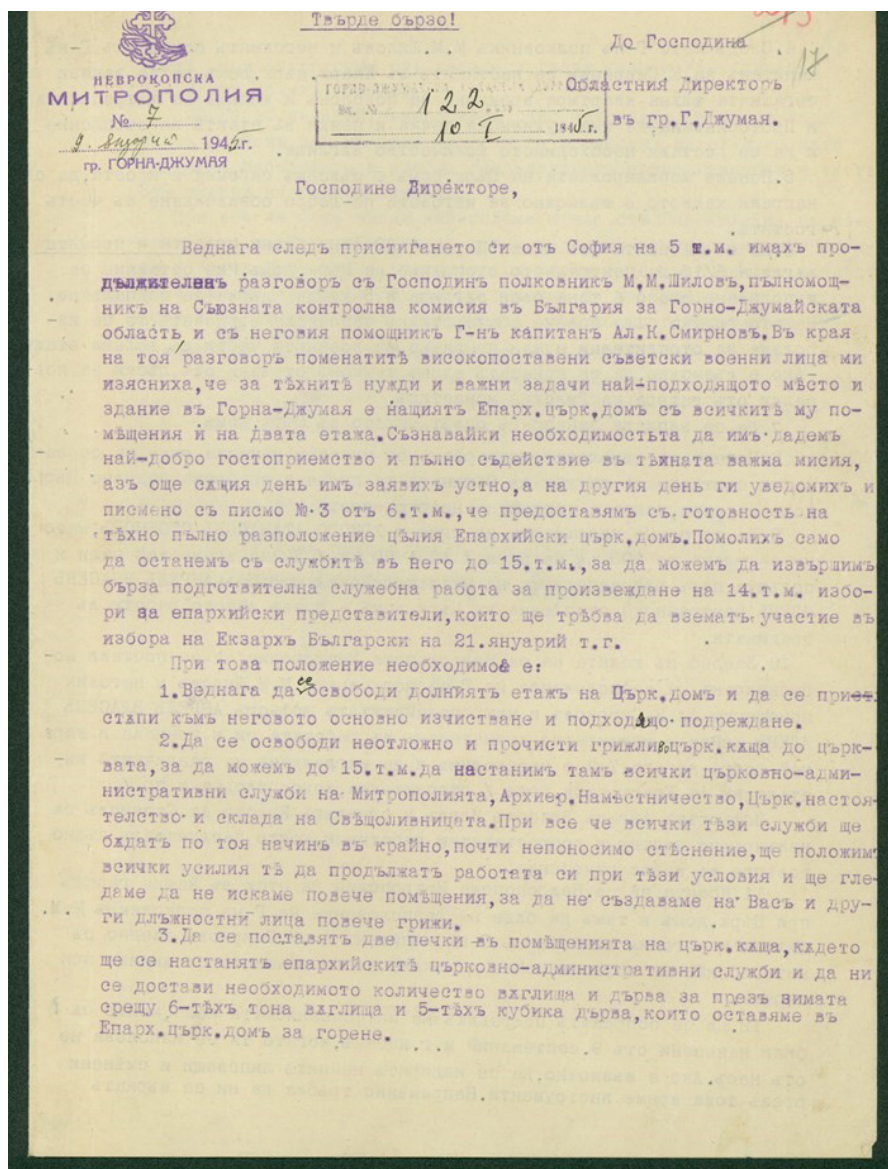

Илюстрация 2. Писмо на митрополит Борис до архиерейския наместник на Неврокопска духовна околия за събиране на парични средства в подкрепа на репресираните свещеници и техните семейства – 9 май 1945 г. [ДА – Благоевград, Ф. 198К, оп. 1, а.е. 211, л. 17]

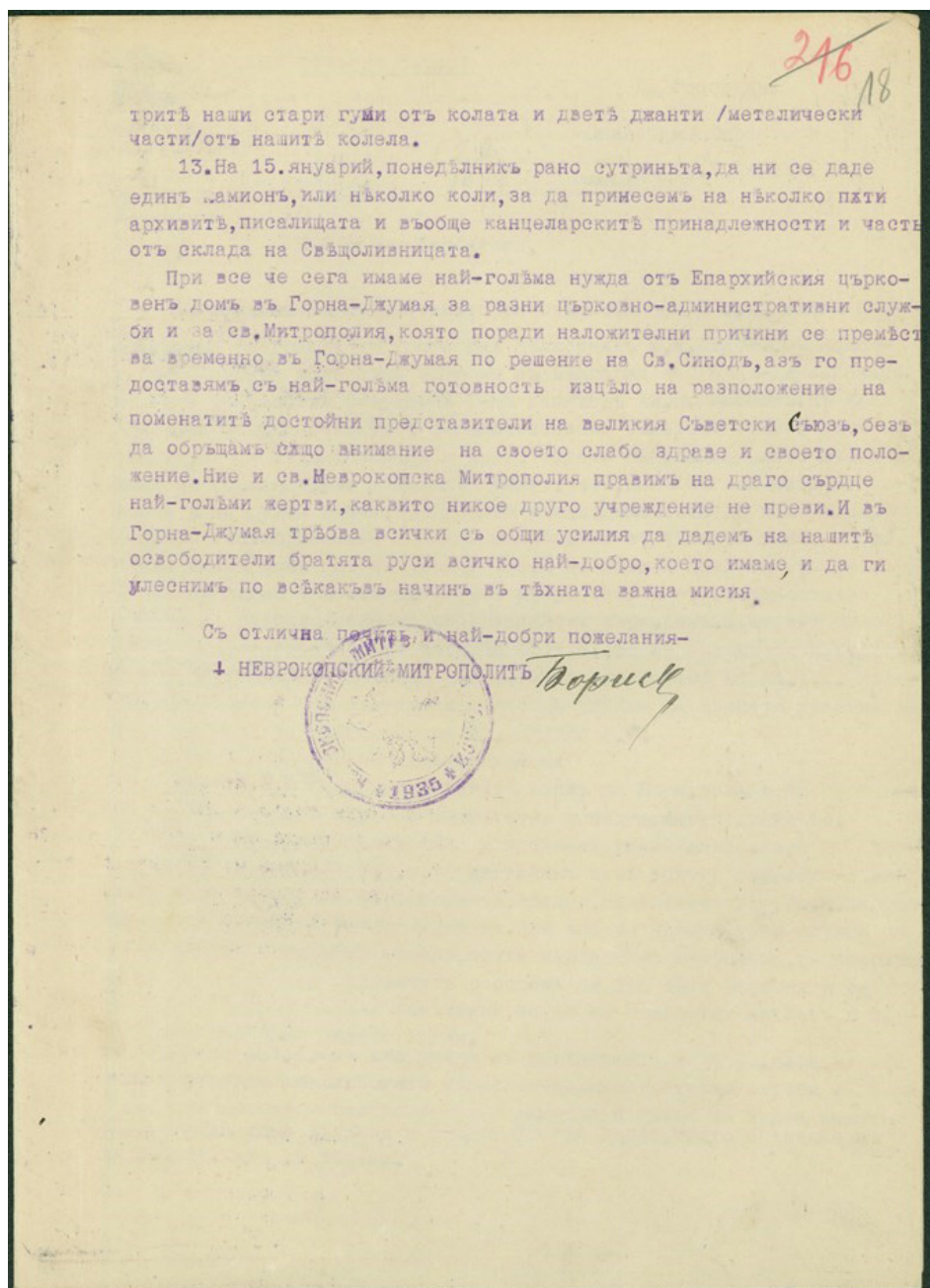
Илюстрация 3. Писмо на петричкия архиерейския наместник до Неврокопска митрополия за събраните парични средства от свещениците на Петричка духовна околия в подкрепа на репресираните свещеници от епархията – 17 август 1945 г.

[ДА – Благоевград, Ф. 198К, оп. 1, а.е. 211, л. 25]

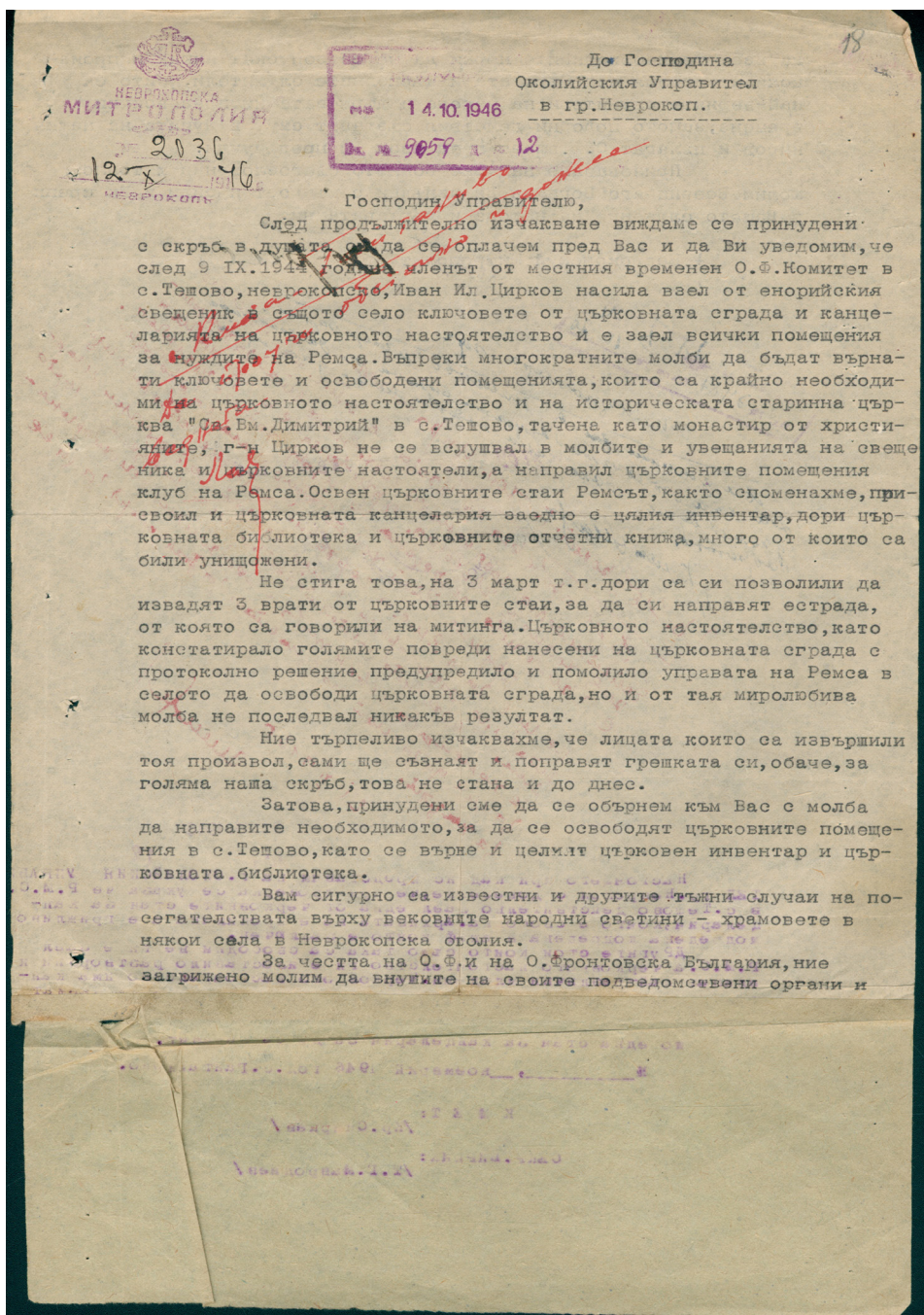

Илюстрация 4а. Писмо от неврокопския митрополит Борис
до Областния директор в Горна Джумая във връзка с отстъпването
на митрополитската сграда за нуждите на Съюзната контролна комисия –
9 януари 1945 г.

[ДА – Благоевград, Ф. 59, оп. 1, а.е. 34, л. 17]

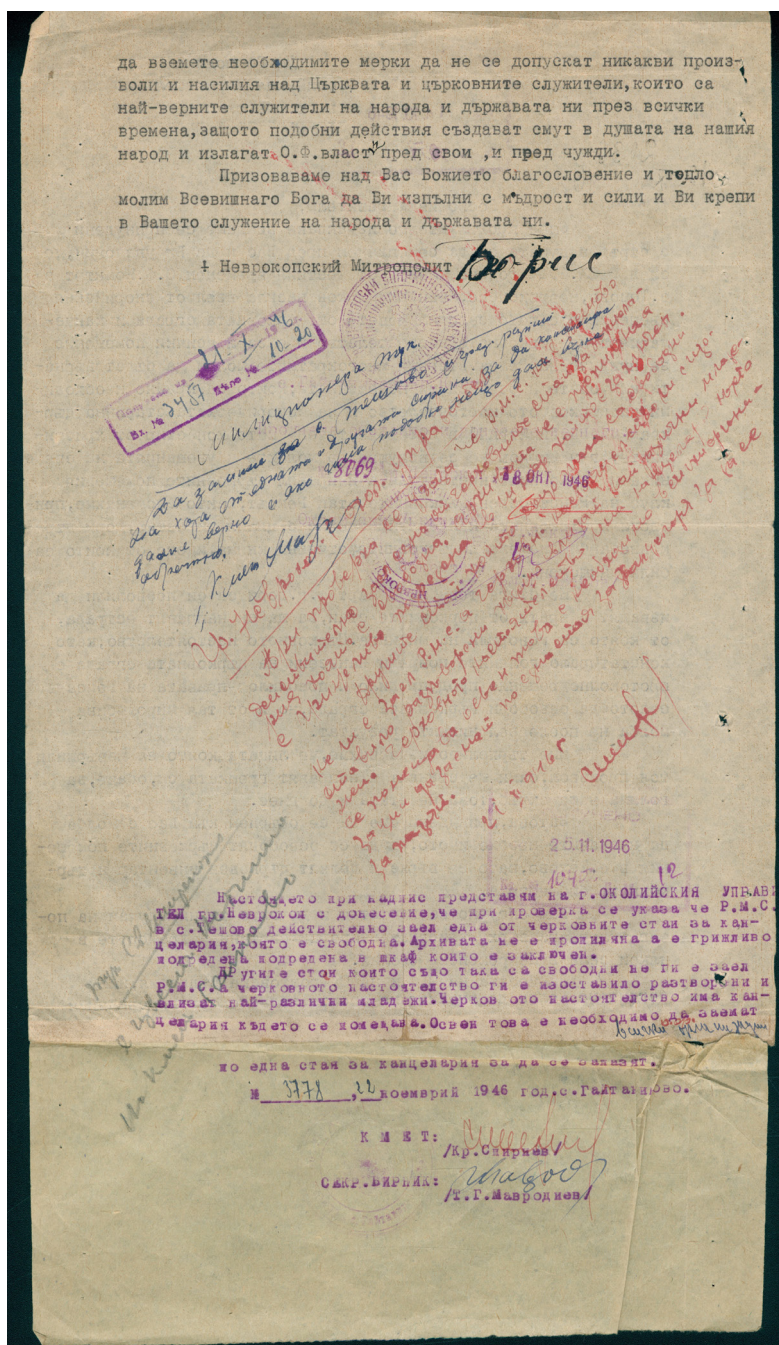

Илюстрация 46. Писмо от неврокопския митрополит Борис до Областния директор в Горна Джумая (дн. Благоевград) във връзка с отстъпването на митрополитската сграда за нуждите на Съюзната контролна комисия в Горна Джумая – 9 януари 1945 г.
[ДА – Благоевград, Ф. 59, оп. 1, а.е. 34, л. 18]

Илюстрация 5а. Писмо на митрополит Борис до Околийския управител в гр. Неврокоп във връзка с посегателствата срещу църквата „Св. Димитър“ в с. Тешово – 12 октомври 1946 г.

[ДА – Благоевград, Ф. 198К, оп. 1, а.е. а.е. 8, л. 18]

Илюстрация 56. Писмо на митрополит Борис до Околийския управител в гр. Неврокоп във връзка с посегателствата срещу църквата „Св. Димитър“ в с. Тешово – 12 октомври 1946 г.

[ДА – Благоевград, Ф. 198К, оп. 1, а.е. 8, л. 18, гръб]

КРДОПБГДСРБНА 4
ДЕКЛАСИФИЦИРАН 517 Лично поверително.
от КРДОПБГДСРБНА

ОБЛАСТ. УПР. ОБЛЕНК. НАР. МИЛИЦИЯ
СЪБ ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ
№ II 3358
7. 11. 1946 г.
гр. Горна Джигана

ДИРЕКЦИЯ НА НАР. МИЛИЦИЯ
ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ
НАЧАЛНИК ОТДЕЛЕНИЕ -А-
С О Ф И Я.

На № II-A=12710/11. X. 1946 година.

Лицето Митрополит БОРИС НЕВРОКОПСКИ е роден на 26-X. 1888 година в с. Гевото-Битолско. Преди 9-IX. 1944 година е бил известен като проноскиран и деен фашист-реакционер. Това се под- чертава от факта, че единствените хора с които е бил в дружба с които е споделял всичко са следните: Никола Атанасов, Илия Т. Раджев и Стоян Филипов всички наказани за престъпления, от Народния съд. Всичко каквото е ставало с поповете /награди, наказания, гълчене, мъмене и пр./ е ставало под диктовката на Никола Атанасов.

След 9-IX. 1944 година не се ведтава, но от държанието му личи какво мисля. С прогресивни свещенници избягва да се среща и ги презира. Така пред св. Иван Гюпанов - прогресивен, за да го наблюдава изпраща един свещеник-Петър Ядалов от с. Кремен. Кремен да бъде в енорията, а отбягва Кременската.

- За провинения свещеник-Васил Шуманов интерниран и изле- жал; е назначен за енорийски свещеник на отказалия се от Р.П./к/ св. Стефан Митев, и произвежда в чин протоирей, както и издава окръжно за не намеса в политическия живот и да не членува в Р.П./к/.

- Същия владика по негово настояване за интернирано време се трябва заплатата на свещеник Корлев и Шумарев.

Освен това изпратено повторно окръжно да се събират от енорийските свещенници доброволно и насила = задължително средства за издръжка на осъдените от Народния съд свещенници.

Като най-верен на владиката Борис е протосингелът Антоний който е в лоши отношения и лошо мнение против ОБ и Р.П./к/ казва: - В България липсва свобода - и пр.

В заключение: владиката Борис и архимандрита, са изпече- ни фашисти и реакционери.

ОБЛАСТЕН НАЧАЛНИК НА НАРОДНАТА МИЛИЦИЯ: [Подпис]
НАЧАЛНИК СЛУЖБА ДЪРЖАВНА СИГУРНОСТ: [Подпис]
Ив. Гулев

КРДОПБГДСРБНА 14
ВЯРНО С ОРИГИНАЛА
Дата: 1946.11.07 Подпис: [Подпис]

Илюстрация 6. Документ от досието на митрополит Борис в Държавна сигурност – 7 ноември 1946 г.
[АКРДОПБГДСРБНА – ф. ИФ – 3, оп. 2, а.е. 908, л. 12]

Обр. 7. Митрополит Борис със свещеници от Неврокопска епархия, 1947 г.
[ДА – Благоевград, ф. 1574, оп. 1, а.е. 20]